

Egyetlen afrikai sem szabad akaratából érkezett az Újvilágba

„Az Egyesült Államok jövőjét fenyegető bajok közül a legijesztőbb a feketék jelenléte a területükön. Ha az Unióban jelenleg észlelhető zavarok és a jövőben várható veszélyek okát keressük, akár-honnan indulunk is ki, majdnem mindig ide jutunk, mint elsődleges okhoz. A törvény a rabszolgaság intézményét eltörölheti, nyomait azonban egyedül csak Isten tűnhetné el.”

Alexis de Tocqueville: *Az amerikai demokrácia.*

Budapest, Európa Könyvkiadó, 487.

A fekete rabszolgák első csoportjai 1619-ben érkeztek meg az észak-amerikai földrészre, Jamestownba (Virginia állam). A rabszolgaság intézménye a déli államokban jött létre, onnan terjedt tovább Észak felé. Eleinte kevés rabszolga érkezett, s a rabszolgasztatusz jogilag meghatározatlan volt. A XVII. század közepére a gyarmatok megteremtették a rabszolgaság jogi státuszát, és a mind nagyobb számban érkező rabszolgák a kávé-, gyapot-, rizs-, dohány- és cukornádültetvényekre kerültek. A *gyapotmagtalanító gép (cotton-gin)* feltalálása után gyorsan nőtt a rabszolgák munkája iránti igény, számuk több mint négyszeresére emelkedett. Létszámuk sok helyen elérte a fehér lakosok számát. A gép feltalálása nyomán Dél mezőgazdasága az ültetvények és a rabszolgák függvényévé vált. Virginiából a déli államok felé haladva, lépésről lépésre növekedett a fekete népesség száma. A rabszolgák sorsa attól is függött, hogy az adott terület mely (európai) ország gyarmata volt. Bizonyos, hogy a feketék sorsa már a XVIII. században összefonódott a bevándorló európaiakéval, köztük

a cigányokéval. A rabszolga-kereskedelem hatalmas profitot hozott; a brit gazdaság és a karib-tengeri térség (Nyugat-India) kereskedelme virágzott, az amerikai gazdaságban pedig nélkülözhetetlenné váltak a rabszolgák. A rabszolga-kereskedők a XVI–XIX. században, becslések szerint, 12 millió rabszolgát szállítottak Afrikából az amerikai földrészre. Ugyanerre az időszakra vonatkozó, más számítások 15 millióra teszik az Afrikából elhurcolt rabszolgák számát. Közülük közel 4 millió vesztette életét „szállítás” közben. A rabszolgaság intézménye az amerikai élet szerves és „természetes” részévé vált; nem véletlen, hogy az amerikai alkotmányban a „rabszolga” kifejezés sehol sem szerepel. Az amerikai civilizáció szétrombolta a korábbi afrikai kultúrákat, helyreállíthatatlanul elpusztított minden értéket, ami korábban a civilizációt és társadalmait élte. Amerika teljes fekete lakossága a mindennél rettentőbb hajóutak túlélőinek leszármazottja. Az afrikaiak, ahogyan elhagyták a fekete kontinentet, elhagyták saját múltjukat is, miközben emlékezetük bizonyos szakaszai megmaradtak. A gyarmati uralom megtörte az afrikai civilizációk addigi fejlődését, kisajátította emberi és anyagi erőforrásaikat. A kontinens népeit a külső vallási és kulturális befolyás, valamint a gyarmati rendszer érdekeit szolgáló oktatási rendszer elidegenítette saját értékeitől, kultúrájától. A rabszolgák idegenek, kívülállók voltak. Erőszakkal távolították el őket kontinensükről, elszakították kultúrájuktól, és új országukban megtagadták tőlük az asszimilációt is. Egy tanulmány szerint, az amerikai feketék többsége nem tudja, hogy Afrika mely vidékéről származik, kik voltak ősei, s csak a történelem ismerete ad rá választ, hogyan kerültek Amerikába. Az emlékezetkutatás ezt úgy értelmezi, hogy a rabszolgaság kitörölte emlékezetüket. A rabszolgaság nemcsak az elnyomást és a szörnyű történeteket jelenti az afrikaiak számára, hanem azt is, hogy nem engedték őket hagyományos közösségükben élni, különböző helyekre adták el őket. Rabszolgaként nem lehettek szülők, gyermekeiket eladták vagy elajándékozták. Ezzel nemcsak a családokat, az első szocializációs közösséget rombolták szét, hanem kulturális múltjukat is. Ezért nincs emlékezet, a gyerek nem hallhatta a szülők történeteit, gyökereit nem ismerte. Az elszakítás kitörölte a közösségi emlékezetet. Több esetben kutatásokkal alátámasztott emlékek maradtak fenn a rabszolgák afrikai kulturális gyökereiből. Ilyenek a vallási gyakorlatok, oktatási-nevelési szocializációs szokásaik, a zene és az étkezési kultúra. Vannak, amik ezek közül fennmaradtak, vannak olyanok, amik evidensek az afroamerikai kultúrában, és vannak olyanok, amelyek

az amerikai életben találták meg helyüket. A zene, a táncok és az énekek az afrikai rabszolgák örökségét képezik (a rumba, a salsa, a blues és a spirituálé).

Amerikában a rabszolgákkal való bánásmód államonként eltérő volt. Az afrikai rabszolgák szinte kivétel nélkül analfabéták voltak, ami természetesen nem azt jelentette, hogy bizonyos készségekkel, képességekkel és tradíciókkal eredetileg nem rendelkeztek. A rabszolgaság évszázadai alatt azonban ezek a tradíciók elkoptak, ami a rabszolgatartók érdekében is állt. Minél kevesebb „gyökérrel” rendelkezik a rabszolga, annál inkább kizsákmányolható. Az analfabetizmus fenntartása a rabszolgatartók és az őket képviselő államok alapvető érdeke volt, hiszen az írni-olvasni-számolni tudás révén a rabszolga képes kapcsolatot létesíteni a külvilággal, és befolyásolható. A rabszolgatartók semmitől sem féltek jobban, mint a rabszorgalázadástól. Annak ellenére, hogy több államban törvény tiltotta a feketék oktatását, sok rabszolga vagy felszabadított rabszolga megtanult írni, olvasni. Dél számos városában létesültek titkos iskolák, sok rabszolgatartó család – vállalva a törvénytörtést – tanította saját rabszorgáját.

A Konföderációs Cikkelyek és az 1787-es alkotmány nem tiltotta a rabszolga-kereskedelmet Amerika területén, néhány állam alkotmánya azonban igen. A rabszolgatartó Dél és a „szabad” Észak közötti nem hivatalos határ a Pennsylvaniától induló kelet–nyugati irányú vonal (kb. a 40. szélességi fok mentén), az ún. Mason–Dixon-vonal, illetve a Mississippi folyó lett. A Dél gazdasága egyértelműen a gyapottermelésre épült. A Dél-Karolina és Texas közötti terület a „gyapotkirályság” nevet kapta, míg Észak iparosodott. Az északi államok 1787–1804 között eltörölték a rabszolgaságot, a déliek azonban mindenképpen ragaszkodtak hozzá. „Az Egyesült Államok jövőjét fenyegető bajok közül a legijesztőbb a feketék jelenléte a területükön [...], a rabszolgaság absztrakt, mulandó ténye a lehető legvégzetesebben összefonódik a faji különbség fizikai, maradandó tényével. A rabszolgaság emléke megszégyenítő a fajra, a faj pedig fenntartja a rabszolgaság emlékét” – vélekedett Tocqueville (i. m. 486).

1836–1844 között a rabszolgaságot támogató erők folyamatosan, ügyrendi manőverezéssel (*gag rule*) megakadályozták, hogy az amerikai kongresszus napirendre tűzze és megvitassa a rabszolgaság eltörlésének kérdését, s foglalkozzék a beadvánnyal (*petition*). A „gag rule” alkalmazása tűnt ugyanis a legcélszerűbb ügyrendi eszköznek ahhoz, hogy meggátolják vagy elhalasszák a rabszolgaság eltörlésének megvitatását a kongresszusban, ellensúlyozandó a civil szervezetek (például

a rabszolgaság felszámolását sürgető, 1833-ban megalapított *American Anti-Slavery Society*) erősödő nyomását. E társaságnak 1840-ben több mint kétszázezer (!) aktív tagja volt. A „gag rule” alkalmazását 1844-ben szüntették meg John Quincy Adams amerikai elnök, kongresszusi képviselők és szövetségeik erőfeszítései nyomán.

A legjelentősebb rabszolgázadás a Nat Turner (1800–1831) által vezetett felkelés volt 1831-ben. Az afrikai–amerikai rabszolgák vallása igen sokszínű volt, merőben különbözött a rabszolgatartók vallásától, a rabszolgatartók a legtöbb esetben nem ismerték rabszolgáik tudását, mélyen alulbecsülték őket. Mindez közrejátszott a felkelés kirobbanásában. A rabszolgák vallásossága veszélyérzetet keltett a tulajdonosaikban, ezt használta ki Nat Turner. Nat Turner Virginia állambeli rabszolga volt, aki vallási megszállottként Isten által kiválasztott prófétának tartotta magát, akinek a feladata népét kivezetni a rabszolgaságból. Képzettségét, olvasottságát és impulzivitását, valamint prédikációs tehetségét használta fel arra, hogy maga köré gyűjtse híveit. Éjjel megtámadta és legyilkolta gazdája családját, majd követőivel, akik száma a kezdeti 6-ról 80-ra nőtt, bevonult Jerusalembé (Southampton megye, Virginia állam). Megöltek 57 férfit, nőt, gyermeket, egészen addig gyilkoltak, amíg a fehér túlerő le nem verte őket. Turner megszökött a letartóztatás elől. Két hónapig bujdosott, mielőtt elfogták, majd 1831. november 11-én 19 lázadóval együtt kivégezték. A déli fehér ültetvényesek mindenhol lázadást sejtettek, bosszút esküdtek. Nat Turner megkínzása és kivégzése után több mint 200 rabszolgát kizárólag félelemből megöltek. Megerősödött meggyőződésük a rabszolgaság fenntartásáról. Szigorúbb őrizetet vezettek be, valamint felügyelték a feketék vallásgyakorlását.

Az Unió gazdaságában a XIX. század első harmadától jelentős változások mentek végbe: addig az egész Unióban a mezőgazdaságé volt a vezető szerep. Észak iparosodott, Dél viszont mind jobban lemaradt a gazdasági fejlődésben, ahol továbbra is a rabszolgaság volt a meghatározó gazdasági és társadalmi tényező. Északon egyre inkább teret nyert a bérmunka. Lincoln elnököt 1862 elejétől foglalkoztatta a rabszolgaság kérdése. Kormányának tagjai azonban figyelmeztették: a rabszolgáknak szabadságot ígérő kiáltványa nyilvánosságra hozatalával várja meg, amíg a hadi helyzet Észak javára billen. Így az ún. *Emancipációs kiáltvány* (*Emancipation Proclamation*) 1862. szeptember 22-én, az antietami csatát követően kerülhetett nyilvánosságra. Az időzítést még két további tényező is szükségessé tette: egyrészt, az amerikai kongresszusban a rabszolgaság felszámolását támogató (*abolicionista*)

szárny jelentősen megerősödött; másrészt fennállt annak a veszélye, hogy Anglia és Franciaország elismeri a déli államok konföderációját, ami az Unió végét jelentette volna. Az egyenjogúsági kiáltvány 1863. január 1-jétől felszabadulást ígért a szövetségi kormánnyal szemben álló területeken élő minden rabszolgának, egyben kártalanítást helyezett kilátásba a rabszolgatartóknak. Az elnök hangsúlyozta, hogy a rabszolgaság teljes felszámolása a kongresszus, illetve a határállamok hatáskörébe tartozik. A proklamáció szerves folytatását jelentették az alkotmány 1865. 1868. és 1870. évi tizenharmadik, tizennegyedik, és tizenötödik kiegészítései, amelyek eltörölték a rabszolgaságot és egyben minden amerikai számára – beleértve a felszabadított rabszolgákat is – szavatolták a polgári jogok érvényesülését. A rabszolgaság eltörlésének erkölcsi megfontolásain túl sokan nem fogadták el, hogy a modern gazdaságban a felszabadított munkaerő hatékonyságával összehasonlítva gazdaságos lehet a rabszolgák alkalmazása. E tézis azonnali elfogadása azonban a rabszolgák tömeges felszabadításával és munkába állításával járt volna együtt, ami országszerte politikai és társadalmi megrázkódtatást idézhetett volna elő.

Északon haszonnal járt a rabszolgaság és intézményeinek megszüntetése. A felszabadított rabszolgák új munkaerőt jelentettek, különösen az ipari tömegtermelésben. Délen azonban más volt a helyzet. A rekonstrukciót követő években számos felszabadított fekete állampolgár bízott abban, hogy a formális jogegyenlőség a gyakorlatban is megvalósul, az oktatás lehetősége elvezet a teljes egyenjogúsághoz, és megvalósul az esélyegyenlőség. Országos mozgalom indult az alkotmány kiegészítéseinek valóra váltására. A mozgalom vezetője Booker T. Washington (1856–1915) volt. A fekete közösség e legismertebb szószólója a Hampton College-ban végzett. Nevéhez fűződik a *Tuskegee Intézet* (*Tuskegee Negro Normal School*) alapítása 1881-ben. A *Történelmi Fekete főiskolák és Egyetemek* (HBCU – *Historically black colleges and universities*) az Egyesült Államok olyan felsőoktatási intézményei, amelyeket 1964 előtt alapítottak, azzal a szándékkal, hogy elsősorban az afroamerikai közösséget szolgálják. Ennek oka az volt, hogy a túlnyomórészt fehér felsőoktatási intézmények megtiltották képzett afroamerikaiak felvételét. Ezek az intézmények viszont lehetőséget biztosítottak minden jelentkező számára. Néhány kivételtől eltekintve, legtöbbjükét az amerikai polgárháború után hozták létre az egykori rabszolgatartó államokban.

Az Egyesült Államokban 107 állami és magán fenntartású HBCU-főiskola (*college*) működik. Booker T. Washington nézeteit a faji egy-

más mellett élés kérdéseiről az ún. *Atlanta Compromise*-ban fejtette ki. A röpiratban a hangsúlyt az önképzésre helyezte, a fő célt pedig az oktatásban és képzésben – nem a politikai jogok kivívásában – jelölte meg. Booker T. Washington gondolatait sokan túl óvatosnak találták, és radikális változást hirdető szervezet megalakítását sürgették. Az új mozgalom élére W. E. B. Du Bois állt (1868–1963), aki fenntartásait hangoztatta Booker T. Washington elképzeléseivel szemben, különösen a feketék oktatási lehetőségeivel és jövőjével kapcsolatban. Míg B. T. Washington a felszabadított rabszolgák oktatásában, szakképzésében, kereskedelmi és mezőgazdasági iskolák megalapításában, s ezzel a feketék gazdasági pozícióinak megerősödésében látta a felemelkedés útját, Du Bois a feketék polgárjogait akarta biztosítani nemcsak az alap- és középfokú, hanem a felsőfokú (egyetemi) oktatás területén is. Du Bois nevéhez fűződik a ma is aktív, sokszor radikális NAACP (*National Association for the Advancement of Colored People*) megalapítása 1909-ben, amely egy évszázada irányítja a színes bőrűek polgárjogi harcait. Du Bois támogatója volt Paul Robeson, a híres polgárjogi aktivista és énekes is. A rabszolgák tömeges behurcolásakor különösen nagy erővel jelentkezett az igény a kereszténység terjesztésére. Prédikátorok és papok iskolákat és templomokat alapítottak az új nyugati államokban, féltek attól, hogy a „vallás elvész az erdő közepén”.

Az Újvilág rabszolgái mély vallási gyökerekkel kerültek Amerika földjére. Az amerikai muzulmán történelem igen messzire nyúlik vissza – egészen 1619-ig, amikor Virginia partjainál partot ért az első rabszolgaszállító hajó. Az amerikai rabszolgák körében közel 10%-ot tettek ki a muzulmánok. Az iszlám hatalmak jóval az Újvilágba irányuló rabszolga-kereskedelem előtt rabszolgasorsba kényszerítették a szubszaharai afrikaiak egy részét. Minden általuk megszállt területről gyűjtöttek és árusítottak rabszolgákat Európa és Amerika számára. Muzulmán rabszolga-kereskedők látták el „áruval” az Amerikába tartó hajók rakományát. Az amerikai kereskedők ritkán „vadásztak” rabszolgákra Afrikában. Az embervadászat és -kereskedelem a muzulmán kereskedők segítségével zajlott, akik számára ez hatalmas üzletet jelentett. Ma az Egyesült Államokban a muzulmán lakosság 42%-a afroamerikai, számuk megközelítőleg 4–6 millió, akik többségükben szunnita muzulmánok. A muzulmán rabszolgák, akik akarattuk ellenére lettek „bevándorlók”, Nyugat-Afrika elit népcsoportjaiból kerültek ki, s a XVIII–XIX. század észak-amerikai rabszolgáinak 15%-át alkották. Vallási és etnikai gyökereik az olyan régi, fekete iszlám királyságokig vezethetők vissza, mint Ghána és Mali. Sokan

közülük megtartották hitüket, szokásaikat és nevüket, ismerték az arab írásjeleket és a vallási előírásokat. Tartották a ramadánt, ötször imádkoztak naponta, és idézték a Koránt. Az újszülöttek a nyolcadik napon kapták meg nevüket. A polgárháború idejére azonban a Nyugat-Afrikából behurcolt rabszolgák hagyományörző iszlám szokásai elvesztették funkcióikat. Az új helyzetben a muzulmánok képtelenek voltak fenntartani közösségeiket, intézményeiket, vallási szokásaikat: szétszórattak az ültetvényeken. Halálukkor az iszlám e sajátos verziója velük halt s végleg eltűnt.

Afrika lakói hisznek egy felsőbbrendű lény, isten létezésében. A legnagyobb istent rendszerint távolinak és elérhetetlennek tartják, s gyakran nem is hozzá, hanem kisebb istenekhez fordultak, mint a termés, az időjárás istenei. Az afrikai törzsek hitében különösen nagy tisztelet illeti meg az ősoket, az elhunyt családtagokat, akik haláluk után is velük maradnak. Az ősök kultusza meghatározó szerepet játszik az afrikai emberek hétköznapijában, az eltávozottakat valójában nem is tekintik halottnak. A kereszténység az Újvilágban a rabszolgák számára az afrikai és a keresztény hit keveréke, így alakult ki a sajátos rabszolgavallás. Az afrikai vallási elemek keresztény tartalmat kaptak, bibliai képekre épülnek, és egyben jellegzetesen afroamerikai színezetűek. A vallásos tartalom mellett gyakran megjelenik az utalás a rabszolgasors nehézségeire is.

1619 és 1700 között a rabszolgatartók nem próbálták keresztény hitre téríteni rabszolgáikat. Virginiában az anglikán egyház igen óvatosan kezelte a kereszténység kérdését. 1701 azonban fordulópontot jelentett: megérkeztek a fehér misszionáriusok, s ezzel megkezdődött a hittérítés. Londonban megalakult a *Society for the Propagation of the Gospel in Foreign Parts* (Társaság az Evangélium Terjesztésére a Külhoni Térségekben – SPG). Az SPG térítette a rabszolgákat, s ezzel az afrikai hithez és lélekhez újfajta hit társult, ami erőt adott a rabszolgasors elviseléséhez. E társaság igen eredményes munkát végzett az 1730-as évtizedtől, vagyis a Nagy Ébredést (*Great Awakening*) követően, egészen a század végéig: kimutathatóan egyre több fekete rabszolga fordult a kereszténységhez. A misszionáriusok és prédikátorok nagy fontosságot tulajdonítottak a hittérítésnek.

A vallásfelekezetek *vasárnapi iskolákat* (*Sabbath School*) alapítottak a Biblia és az evangélium terjesztésére. A XIX. század közepéig az egyházi iskolákra fontos szerep hárult az iskolarendszerben. Délen, a polgárháború előtt, a színes bőrűek oktatása gyakorlatilag nem létezett, Északon pedig csupán korlátozottan volt jelen. A rabszol-

gaságot követően az oktatás egyidejűleg volt formális és informális, magán és állami, felekezeti és világi, szegregált és integrált jellegű. Az afroamerikaiak számára az oktatásban való részvétel egyértelműen kihívást és sikert jelentett, amit mindvégig polgárjogi küzdelmek, gyilkosságok, tüntetések és legfelsőbb bírósági döntések kísértek.

Az ültetvényesek segítettek a térítésben, templomaikban a rabszolgák számára elkülönített helyet biztosítottak a balkonon vagy a templomkertben, az ablakok alatt. A rabszolgák a kereszténységet afrikai gyökereikkel együtt értelmezték, imádságuk az evangéliumok révén hitüket és szabadságvágyukat fejezte ki. Az 1830-as években Délen elterjedt az evangéliumolvasás zenei változata, a *gospel*, amit kezdetben a fehérek társadalmi kontrolljának tekintettek. E forma mind a mai napig a feketék vallásgyakorlásának zenei alternatíváját nyújtja. 1860-ra a rabszolgák 15%-a a baptista vagy a metodista egyház tagja lett. Saját fekete prédikátoraikat hallgatják, a Bibliát személyes sorsuk alapján értelmezik, magukat Isten kiválasztott gyermekeinek vallják. Gulf térségében, Louisiana államban megjelent a voodoo szertartás, s változatlanul megtalálhatók az iszlám hívei is. (1852-ben jelent meg Harriet Beecher Stowe [1811–1896] abolitionista író nő „Tamás bátya kunyhója” című világszerte ismert regénye.)

A jelen kutatások kerülnek a „rabszolga”, „rabszolgaság”, „volt rabszolga” kifejezéseket, amivel azt jelzik, hogy amíg ezek a kifejezések használatban voltak, ezt a népcsoportot nem vették emberszámba, hanem tárgyként, vagyis rabszolgaként kezelték. Az 1830-as évektől 1890-ig a „színes amerikai” vagy „színes bőrű” volt az elfogadott megnevezés. A XX. század elejétől egészen az 1920-as évekig a származás jelölésére a „negro” volt az általános. E fogalmat azonban egyre nagyobb ellenállás fogadta. A megkülönböztetéssel szembeni küzdelem valamennyi formája, az 1960-as években kulminált a „black power” mozgalomban. Később, a kulturális nacionalizmus erősödésével, a „fekete” és „afroamerikai” megnevezések váltak meghatározóvá. Az 1980-as évek óta legtöbbször afroamerikainak tartják magukat, ami az identitás és a hovatartozás, a múlt, a történelem kifejezése. Amerika fekete lakossága ezzel nem bőre színét, hanem etnogeográfiai eredetét és hovatartozását is jelzi. A kutatások rabszolgaságba kényszerített afrikaiakként vagy afroamerikaikként említik a népcsoportot. Ezzel együtt az „amerikaiak” megnevezéstől való különbözőség érdekében elterjedt az „Egyesült Államok polgárai” kifejezés is. A francia gyarmatokon a feketékre vonatkozó jogszabályok (*Code Noir*) a rabszolgatartóktól megkívánták, hogy rabszolgáikat megkereszteljék, és katolikus

hitben oktassák. A rabszolga újszülött keresztszülei általában franciák voltak, akik feleltek a vallási nevelésért. Megfigyelhető a névadásoknál, hogy az újszülött gyakran valamelyik katolikus szent nevét kapta.

A polgárháború utáni évtizedben 11 déli államban politikai, társadalmi és gazdasági káosz uralkodott. A felszabadított rabszolgák hamarosan ráébredtek, hogy a jogi értelemben vett szabadság önmagában nem sokat ér. A volt rabszolgatartók mindent megtettek azért, hogy a feketék feletti uralmukat visszanyerjék, és ehhez jogi eszközöket is igénybe vettek. 1865-től a déli államokban a felszabadított rabszolgák egész életét és munkáját ellenőrzésük alá vonták. Összefoglaló néven, e jogszabályok alkották az ún. *Black Codes*-ot. Ezek kiterjedtek a felszabadított feketék polgári jogaira – pl. aktív és passzív választójog, a szabad mozgás korlátozása stb. –, akadályozták tulajdonszerzésüket, szabad vallásgyakorlásukat, a közszolgáltatások igénybevételét (a bíróságoktól, a színházakon és a temetőkön át a tömegközlekedési eszközökig), tiltották a vegyes házasságot, ellehetlenítették vállalkozásaikat. A *Black Codes* a rabszolgatörvényekben gyökerezett, elfogadásuk fő célja az olcsó munkaerő biztosítása és a rabszolgastátusz „meghosszabbítása” volt.

E jogszabályok a volt rabszolgákat arra kényszerítették, hogy a mezőgazdaságban vagy a háztartásokban vállaljanak munkát. Számos államban a munkanélküli feketéket csavargás vádjával letartóztatták. A szabályok a feketék munkavállalásának részleteit is szabályozták. Dél-Karolinában például csak külön engedéllyel vállalhattak munkát a mezőgazdaságon, illetve a házimunkán kívül, továbbá lehetetlenné tették számukra, hogy lakóhelyükön kívül földet béreljenek. A szabályok sok helyen röghöz kötötték a feketéket, akik számos városba csak engedéllyel léphettek be, s korlátozták vagy tiltották letelepedésüket – kivéve, ha munkaadójuk felelősséget vállalt értük. Ugyancsak sok helyen a feketék számára este tíz órától kijárási tilalmat léptettek életbe, s a szabályt megszegőket megbüntették.

1865-ban a szövetségi Kongresszus a felszabadított rabszolgák támogatására felállította a *Felszabadítottak Hivatalát* (*Freedmen's Bureau*). Ez ételmet, egészségügyi ellátást nyújtott, segített letelepedésükben, és több mint ezer iskolát, tanító-, tanárképző intézetet és főiskolákat létesített. A hivatal azonban állandó pénzhiánnyal küszködött, s egyedül nem volt képes arra, hogy hatálytalanítsa a feketeellenes rendszabályokat. 1872-ben megszüntették. A polgárháború utáni újjáépítési periódus után a színes bőrűek helyzete sok tekintetben rosszabbá vált, mint a polgárháború befejezését köz-

vetlenül követő egy-két évben. A fekete lakosság életkörülményei, nemzetközi nyomásra, csak a második világháború során javultak valamelyest, ám az iskolai szegregáció gyakorlata továbbra sem változott meg. A különböző fekete bőrű csoportok az oktatásban meglévő esélyegyenlőtlenség miatt már korábban is számos alkalommal tiltakoztak, bojkottálták a szegregált iskolákat, például Altonban (Illinois állam, 1897–1908), East Orange-ban (New Jersey, 1899–1906) vagy Springfieldben (Ohio, 1922–23). A törvény 21 államban még 1951-ben is előírta vagy megengedte az iskolai szegregációt. A *Jim Crow*-féle jogszabályok, illetve egyes állami és helyi szinten hozott törvények és rendeletek előírták a színesbőrűek megkülönböztetését a közszolgáltatásokban, az oktatásban, a közegészségügyben, a tömegközlekedésben és a vendéglátóhelyeken. A nyilvános illemhelyeken is jelezték: „Csak fehérek/színes bőrűek számára.” A hadseregben teljes szegregáció érvényesült az ún. *separate but equal* (külön, de egyenlően) hamis elve alapján. Mind a polgárháború előtti rabszolgatörvények (*slave code*), mind a polgárháború utáni, két hullámban megszületett törvények (*Black Code*, 1865–1866; *Jim Crow laws* a rekonstrukció után) a fekete amerikaiak megkülönböztetésének és a közéletből való kizárásának jogszabályai voltak. A törvények az egyes államok alkotmányában is megjelentek. A lincolni alkotmánymódosításokat semmibe véve, intézményesítették a szegregációt, a fehérek és a színesbőrűek szétválasztását gyakorlatilag az élet valamennyi területén. A késő XVIII–XIX. században, a XX. század elején New York, Massachusetts, Connecticut, Pennsylvania, Ohio, Iowa, Kansas és Kalifornia államok kizárólag szegregált oktatást vagy semmiféle oktatási lehetőséget nem biztosítottak az afroamerikaiak számára.

Az első jogi lépés a *de jure* szegregált oktatás megszüntetésére a *Roberts vs. City of Boston* ügy volt 1849-ben. Benjamin Roberts a bostoni iskolaszéket (*Board of Education*) perelte be az iskolai szegregáció miatt, amiben lánya, Sarah volt érintett. Igaz, a Roberts-est a szegregált iskolák megszüntetése ügyében elbukott, 1855-ben azonban az afroamerikai közösség sikerét jelentette, hogy Massachusetts államban törvényt hoztak az iskolák deszegregálásáról. A XX. századi afroamerikai polgárok azután fellépésükkel több államban is eredményeket értek el a szegregált iskolák ügyében, különösen a polgárháború lezárulását követően Iowa, Indiana, Ohio és Illinois államban. Az akciók a szegregáció megszüntetésén túl az iskolák színvonaláról, az oktatási rendszerről és annak szerkezetéről is szólt – ami érzékenyen érintette az itt tanító tanárok helyzetét. A XX. századra a duális

rendszer vált jellemzővé, a *de facto* és a *de jure* deszegregált oktatás Amerika-szerte fennállt.

Az NAACP által vezetett kitartó kampány hatására az *Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága* 1954-ben a *Brown vs. Board of Education of Topeka* ügyben hozott döntéssel alkotmányellenesnek minősítette az 1896-os *Plessy vs. Ferguson* ügyben hozott döntést, és kimondta: a szegregáció az egyenlő bánásmód tagadása, és a különválasztott oktatás egyenlőtlen. Majd egy évvel később a bíróság úgy rendelkezett, hogy meg kell indítani a deszegregáció folyamatát. A déli államok nyíltan ellenálltak a Bíróság döntésének (illetve burkoltan, halasztási taktikával lassították az integrációt), követelve a döntés megváltoztatását.

Jelenleg egy reszegregációs folyamatnak vagyunk tanúi az amerikai köz- és felsőoktatásban. A Legfelsőbb Bíróság csaknem hatvan éve meghozott, történelmi jelentőségű döntése a színes bőrűek iskolai diszkriminációját volt hivatott megszüntetni. Az elmúlt két évtizedben azonban kiderült, hogy a döntésnek főleg szimbolikus és nem tartalmi hatása volt az amerikai köz- és felsőoktatásra. Bebizonyosodott, hogy az iskolai esélyegyenlőség biztosítására (amely a Brown-döntés legfontosabb alapelve) nem elegendő a pozitív diszkrimináció mechanikus alkalmazása és a deszegregáció rendeleti formában történő kikényszerítése. Különbséget kell tenni deszegregáció és integráció között. A deszegregáció a faji megkülönböztetés jogszabályokkal kikényszerített *de jure* megszüntetése, míg az integráció az oktatásban (aminek előfeltétele a deszegregáció) olyan társadalomszociológiai, pszichológiai és pedagógiai folyamat, amely egyebek között magában foglalja a különböző bőrszínű, társadalmi státuszú és anyagi helyzetű diákok hátrányos helyzetének megszüntetését, felzárkóztatásukat, esélyeik egyenlőségének megteremtését és tartós fenntartását; továbbá a társadalmi különbségek, a diverzitás, a multikulturalizmus elfogadását és elfogadtatását.

Míg a korábban deszegregált, sőt integrált közoktatásban a reszegregáció, egyfelől, a színes bőrűek különvál(aszt)ását jelenti a fehér bőrű diákoktól, másfelől új jelenségként megjelenik a latino (spanyol anyanyelvű) diákok iskolai szegregációja is. Megemlítendő a fekete bőrű és a latino diákok különválasztása számos amerikai nagyvárosban és a nagyvárosok elővárosaiban. Figyelemre méltó, hogy a faji integráció számos helyen a nem fehér bőrű diákok (feketék és spanyol ajkúak) együttes oktatását jelenti, ahol feltűnően hiányoznak a fehér bőrű diákok, még azokban az iskolakörzetekben

is, ahol nagyszámú fehér bőrű lakos él. A kilencvenes évek kutatásai alapján, a szegregációnak nemcsak faji és etnikai, hanem nagyon erős osztályalapja is van: a reszregregált iskolákban tanuló színes bőrű diákok többsége szegény családok gyermeke, míg a fehérek által látogatott intézményekbe a magasabb jövedelemmel rendelkező középrétegek gyermekei járnak. Ez már önmagában is magyarázatot ad az iskolák színvonala közötti különbségekre, hiszen a területi alapon szervezett, körzetesített közoktatás elsődleges finanszírozása a helyi ingatlanadókból történik.

Jelenleg a reszregregációt nemcsak az államok és a helyi politika, sőt a bíróságok támogatják, hanem a közvélemény is. A legtöbb fehér bőrű amerikai úgy gondolja, hogy az oktatásban az esélyegyenlőség megvalósult, miközben az egyes iskolák közötti minőségi különbségek nem csökkentek, hanem növekedtek. A reszregregációra vezethető vissza, hogy a gyengébb színvonalú iskolákban nőtt a bukottak és a kimaradók száma. A reszregregációt bírósági döntések is előmozdítják. A hagyományos alkotmányos berendezkedés, jelesül a Legfelsőbb Bíróság szerepe kihívások elé néz: hatalma a politika formálására problémát jelent a demokrácia elve számára, amely szerint a törvényhozó hatalom a nép vagy választott képviselői kezében kell legyen. Döntései jelentős szerepet játszottak az esélyegyenlőség megteremtésében, miközben a mindenkori elnök kinevezhet olyan bírákat is, akik az ő, ezen elvnek ellentmondó politikát támogatják.

A globalizáció arra készíti az Egyesült Államokat, hogy végleg leszámoljon azokkal a mítoszokkal, amelyek az amerikai társadalom fejlődésének különlegességét magyarázzák, illetve Amerika és az Amerikán kívüli világ közötti kapcsolatokat irányítják. Különösen a *uniqueness*, az amerikai fejlődés különlegessége, továbbá a *manifest destiny*, az isteni eredetű elhivatottság mítoszairól van szó. Ezeket alapul ugyanis az amerikai izolacionizmusa, sajátos vallásossága, az arrogancia, a nagyhatalmi gög, a mások álláspontjának meg nem értése vagy az európai szemmel szinte érthetetlenül harcos patriotizmus. Mindezek megjelennek az amerikai kormányzat tevékenységében, függetlenül attól, hogy az demokrata vagy republikánus-konzervatív. Úgy vélem, Amerika most változott meg örökre. Átlépte, kinőtte mítoszáit, amiben született: történelmi fordulóponthoz ért. Anno elindult háborúival, az erőszak kultuszával és a demokrácia jelszavaival, a kivételesség eszméjével, és most elérkezett a XXI. század nagy kihívásaihoz; mindez átfogja az amerikai társadalom egészét és annak minden rétegét.

- Mitchell, Ralph: *Az Egyesült Államok alkotmánya*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.
- Tocqueville, Alexis de: *Az amerikai demokrácia*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1993.
- Tweed, Thomas A.: *Islam in America: From African Slaves to Malcolm X*, Chapel Hill, University of North Carolina, National Humanities Center, 2004.
- Ward Randolph, Adah L.: „Black Codes.” *Encyclopedia of African American Education*. SAGE Publications. 26 Apr. 2010.
- Zsigmond Anna: Az afrikai gyökerek és az oktatás az Egyesült Amerikai Államokban. *Új Pedagógiai Szemle*, 60. évf., 2010. 6–7.sz. 67–83. <https://ofi.oh.gov.hu/en/zsigmond-anna-az-afrikai-gyokerek-es-az-oktatas-az-egyest-allamokban>
- Zsigmond Anna: *Kultúra és hatalom. Amerika útja a 21. századba*. Budapest, Gondolat kiadó, 2019.